

DOI: [10.71854/soc.2025-129454](https://doi.org/10.71854/soc.2025-129454)

Studying factors affecting social tolerance with a metacombination approach

Mohsen Niazi¹ [000-0002-4469-7116](https://orcid.org/000-0002-4469-7116)

Professor Department of Social Sciences, Kashan University, Kashan. Iran

Zahra Heydari [0009-0002-4449-8691](https://orcid.org/0009-0002-4449-8691)

PhD candidate of Sociology, Kashan University. Kashan. Iran.

Abstract: Identifying factors influencing social tolerance can be a step towards identifying and removing barriers to tolerance and human development. Based on this, the main goal of this article is to identify factors influencing social tolerance. This research was conducted using a meta-composite qualitative method in order to systematically examine the findings of previous studies in this conceptual field. The data was collected using the documents available in the reference databases of valid articles in the period of 1390 to 1400 and included 19 articles. The method of data analysis was open coding. Findings of this research, 46 identified codes have been categorized and combined based on the degree of conceptual similarity. Based on this, the extracted codes are classified in the form of 46 components and 12 concepts. In the dimension of social tolerance, religious tolerance, political tolerance, tolerance with criminals, moral tolerance and tolerance with others (tolerance with other ethnicities, tolerance with other nations and tolerance with other genders) were obtained. Among the factors affecting social tolerance, the concepts of general trust, social capital, religious and religion-related factors, cultural capital, personality traits, economic factors and demographic variables were obtained. Finally, a comprehensive overview of different forms of social tolerance was obtained, which can be used as a model for other researches.

Keyword: tolerance, tolerance, hybridization, tolerance, social tolerance.

¹. Corresponding Author: niazim@kashanu.ac.ir

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب*

محسن نیازی^۲

استاد گروه جامعه‌شناسی دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

زهرا حیدری

دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۵/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۳۰

چکیده: شناسایی عوامل تأثیرگذار بر مدارای اجتماعی می‌تواند گامی در جهت شناسایی و رفع موانع مدارا و توسعه انسانی باشد. براین اساس، هدف اصلی مقاله حاضر شناسایی عوامل مؤثر بر رواداری یا مدارای اجتماعی است. این پژوهش با استفاده از روش کیفی فراترکیب انجام شده است تا بتواند یافته‌های مطالعات پیشین در این حوزه مفهومی را به صورت نظام‌مند بررسی کند. گردآوری داده‌ها با استفاده از اسناد موجود در پایگاه‌های مرجع مقالات معتبر در بازه زمانی ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ و شامل ۱۹ مقاله بوده است. شیوه تحلیل داده‌ها کدگذاری باز بوده است. دریافته‌های این پژوهش تعداد ۴۶ کد شناسایی شده، بر اساس میزان مشابهت مفهومی دسته‌بندی و ترکیب شده‌اند. براین اساس، کدهای استخراج شده در قالب ۴۶ مؤلفه و ۱۲ مفهوم طبقه‌بندی شده‌اند. در مقوله ابعاد مدارای اجتماعی، مدارای دینی، مدارای سیاسی، مدارا با مجرمان، مدارای اخلاقی و مدارا با غیر (مدارا با اقوام غیر، مدارا با ملل غیر و مدارا با جنسیت غیر) به دست آمد. در عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی نیز مفاهیم احساس اعتماد کلی، سرمایه‌های اجتماعی، عوامل دینی و مرتبط با دین، سرمایه‌های فرهنگی، ویژگی‌های شخصیتی، عوامل اقتصادی و متغیرهای جمعیت‌شناختی حاصل شد. درنهایت نمای جامعی برای صورت‌های مختلف رواداری اجتماعی به دست آمد که می‌تواند راهگشای پژوهشگران این حوزه مفهومی باشد.

واژگان کلیدی: تساهل، رواداری، فرا ترکیب، مدارا، مدارای اجتماعی.

^۲. نویسنده مسئول: niazim@kashanu.ac.ir

این مقاله مستخرج از رساله دکتری خانم زهرا حیدری است.

مقدمه و بیان مسئله

هم‌زیستی صلح‌آمیز یکی از عوامل قوام و بقای جوامع انسانی است. انسان‌ها همواره در پی آن بوده‌اند که شیوه‌های هم‌کناری با دیگران را، چه در روابط درون‌گروهی و چه در روابط میان‌گروهی، به‌کارگیرند و تقویت کنند. دردنیای امروز با رشد و گسترش روزافزون ارتباطات، گرایش به شاخص‌های فرهنگی، قومی، زبانی و اعتقادی و سیاسی متنوع‌تر شده و از سوی دیگر، میزان تعاملات و برخورد افراد بیشتر شده است. در چنین شرایطی مدارای با دیگران و پذیرش تفاوت‌ها و تحمل دیدگاه‌های مخالف اهمیت چشمگیری پیدا می‌کند و مدارای اجتماعی به‌عنوان عاملی مؤثر در خشونت‌پرهیزی، می‌تواند در راستای تقویت گفت‌وگوهای صلح‌محور و گسترش ارزش‌های دموکراتیک، موضوعیت بیشتری در مطالعات اجتماعی بیابد.

الگوی صلح و خشونت‌پرهیزی ریشه در آموزه‌ها و شرایط خاص تاریخی، اجتماعی و فرهنگی جوامع دارد. خشونت و خشونت‌پرهیزی تابع نگرش جمعی و مواجهه عملی با «دیگری» است. عوامل غیریت‌ساز و سازوکارهای فرهنگی مواجهه با «دیگری» از مسائل اساسی انسان‌ها در زندگی اجتماعی است و پیوندی مستقیم با کیفیت زندگی آن‌ها دارد. نوع کنش در مواجهه با «دیگری» در طیفی از انتخاب‌ها میان خشونت و طرد یا رواداری و تساهل قرار می‌گیرد.

خشونت ناشی از عدم تحمل دگرباشی و دگراندیشی از مهم‌ترین تهدیدات جامعه بشری است. مطلق‌اندیشی و باطل‌شمردن افکار و عقاید دیگران نتیجه‌ای جز ویرانی و فرسایش سرمایه‌های مادی و معنوی نخواهند داشت (فتاحی، ۱۳۹۲: ۱۰۵). این در حالی‌ست که در سراسر تاریخ شاهد نبردهای خونین میان کسانی هستیم که به‌دنبال به‌کرسی نشاندن حرف خود و استقرار حقیقت‌موردنظر خود بوده‌اند. این

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

امر می‌تواند ناشی از نوعی ترس از دیگری باشد. یعنی وضعیتی که در آن افراد، حضور دیگری متفاوت با خود را در عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تهدید تلقی می‌کنند و در موضع طرد و حذف آن‌ها قرار می‌گیرند. وجود چنین فضایی سبب هدررفت بخش عمده‌ای از انرژی و توان شهروندان می‌شود و به‌جای این که توان افراد برای حل مسائل و توسعه همه‌جانبه جامعه ساماندهی شود، مصروف مقابله با یکدیگر می‌شود و بسیاری از درگیری‌های مذهبی، حزبی، قومی و منطقه‌ای را در پی دارد (شارع‌پور و عسگری، ۱۳۸۸: ۲). حرکت در مسیر صلح و زندگی مسالمت‌آمیز، مستلزم آن است که انسانیت به‌عنوان امر مشترک بین انسان‌ها، در کانون ادراکمان از خود و دیگران قرار بگیرد. بدان معنا که انسان بودن اساسی‌ترین مؤلفه هویت دانسته شود. قائل بودن و محترم شمردن هویت مشترک انسانی، راه را برای پذیرش هویت‌های متکثر باز می‌کند. تکثری که سبب غنا و زیبایی و تنوع جامعه بشری است. یک‌مای‌جهانی می‌تواند تمایزات ثانویه را در خود هضم کند و به رفع رقابت و تخصم و تضاد بیانجامد. باید در نظر داشت هویت مشترک انسان بودن، مبتنی بر ماهیت انسان است و سایر مشخصه‌های هویتی برساخته اجتماع هستند. کسانی که به یگانگی نوع بشر باور دارند، هویت‌های ثانویه و منافع خود را تابع هویت و منافع مشترک انسانی می‌دانند (نجفی، ۱۳۹۶: ۳۲).

هم‌چنین رواداری یکی از مؤلفه‌های اخلاق عمومی مبتنی بر ارزش‌های دموکراتیک است. فضیلت و کمالی است که انسان در عین توانایی، از تحمیل ارزش‌هایی که خود به آن باور دارد، خودداری می‌کند و از برابری و همزیستی ارزش‌های خود با دیگران احساس افتخار و خرسندی می‌کند. انسان روادار هم به خود و انتخاب خود ایمان دارد و هم به حق طبیعی آزادی دیگران اعتقاد کامل دارد. در جامعه روادار هیچ دیدگاهی ادعای جامعیت و حقیقت و حقانیت مطلق ندارد. پیامد و دستاورد این نگرش، نیل به

هم‌کناری، همکاری سازنده، آرامش و آسایش و رفاه و شکوفایی همه‌جانبه انسانی، علمی، اقتصادی و فرهنگی است (قربانی دهناری، ۱۴۰۰: ۸).

در جهان امروز، ضرورت رواداری بیش‌ازپیش احساس می‌شود. عصری که اقتصاد جهانی شده و تحرک بالای جمعیت و ارتباطات وسیع و گسترده، باعث ادغام و وابستگی متقابل مردم مناطق مختلف دنیا شده‌است. در چنین شرایطی که تنوع سلايق و علايق و ارزش‌ها بیشتر دیده می‌شود، تنها رواداری است که می‌تواند سلامت، بقا و دوام جوامع انسانی را تأمین کند. تلاش برای گسترش رواداری، تلاش برای رشد دموکراسی و احترام به حقوق بشر محسوب می‌شود. دفاع از تنوع و تفاوت، التزام اخلاقی به شأن و کرامت انسانی است (سیاحی، ۱۳۹۵: ۵). براین اساس بررسی این موضوع اهمیت زیادی دارد. به همین دلیل، این موضوع نیز در مطالعات مختلف مورد بررسی قرار گرفته‌است. اما کثرت و یافته‌های متناقض و بررسی‌های جزئی نتوانسته‌اند نمای کلی از مطالعات انجام‌شده در این راستا را ارائه دهد. بنابراین بررسی از سایر زوایا و در قالب روش‌های پژوهش فراتحلیل، اهمیت و ضرورت دارد.

در این راستا، یکی از شیوه‌های دقیق برای مطالعه نتایج پژوهش‌ها، روش فراترکیب است که این امکان را برای محقق فراهم می‌سازد تا به شیوه‌ای ساختارمند، از یافته‌های استخراج‌شده از مطالعات مرتبط با موضوع تحقیق استفاده کند. فراترکیب برای یکپارچه‌سازی چندین مطالعه، برای ایجاد یافته‌های جامع و تفسیری است. فراترکیب نوعی مطالعه کیفی است که اطلاعات و یافته‌های استخراج‌شده از دیگر مطالعات را بررسی می‌کند و با فراهم کردن نگرش نظام‌مند برای پژوهشگران، از طریق ترکیب پژوهش‌های مختلف، موضوع و استعاره‌های جدید و اساسی می‌پردازد. با توجه به وجود پژوهش‌های

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

متعدد در زمینه‌های یکسان در بسیاری از رشته‌ها، اهمیت استفاده از روش فراترکیب به‌عنوان روشی برای تحقیق ضرورت پیدا می‌کند.

در این راستا مساله اصلی پژوهش حاضر نیز این است که، با توجه به اهمیت رواداری اجتماعی در هم‌بستگی و تأثیر نارواداری در شکاف اجتماعی و تبعات آن، پژوهشگران تا چه میزان بر عوامل تأثیرگذار بر سطح رواداری پرداخته‌اند و به کدام شاخص‌ها بیشتر توجه داشته‌اند. ترسیم طرح کلی پژوهش‌های انجام‌شده می‌تواند راهگشای پژوهشگران این حوزه مفهومی در آینده باشد. بنابراین در این مطالعه، به‌منظور آگاهی از وضعیت و سطح مؤلفه‌های مدارا در جامعه کنونی ایران، با استفاده از روش فراترکیب، پس از بررسی مقالات و پژوهش‌های انجام‌شده با موضوع سنجش و مطالعه میزان مدارا و رواداری، ابعاد و عوامل مؤثر بر آن در گروه‌های مختلف، به‌دنبال پاسخ این سوال‌ها هستیم که براساس یافته‌های پژوهش‌های مورد مطالعه، ابعاد مدارای اجتماعی در ایران کدام است و مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مدارا و رواداری اجتماعی در ایران چیست؟ به همین منظور پس از شناسایی مؤثر بر مدارای اجتماعی، مقوله‌بندی آن‌ها بر اساس تشابه‌ها انجام شد.

مروری بر مطالعات پیشین

اسلامی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی، به مطالعه مفهوم مدارا در مکتب لیبرالیسم پرداخته و نسبت آن را با مفهوم مدارا در نزد نواندیشان دینی در ایران بررسی کردند. این تحقیق از نظر هدف از نوع کاربردی و ازلحاظ شیوه انجام از نوع پژوهش‌های توصیفی از نوع هم‌بستگی بود که با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای به بررسی موضوع پرداخت. نتایج نشان داد این ارزش در دو مکتب مذکور مفهوم یکسانی

دارد. اما درمورد این ارزش نیز تفاوت ظریفی وجود دارد. اگر تساهل به‌عنوان صفتی اخلاقی به معنای آسان گرفتن، مدارا کردن، جوانمردی، بلندنظری و آزادگی به کار رود، تأیید اسلام است. اما تساهل به معنی بی‌تفاوتی کامل به باورها و رفتارهای اخلاقی افراد گروه‌های مختلف به نسبت اخلاقی می‌انجامد. براین اساس، هرکس می‌تواند هر نوع باور و رفتار اخلاقی باشد و دیگران نه تنها نباید برای او مزاحمتی ایجاد کنند، بلکه باید گوناگونی و تفاوت را توصیه و تشویق نمایند.

ذکایی (۱۴۰۰) در پژوهش خود به دنبال فهم چستی، فرایند و منطق شکل‌گیری مدارا، الزامات و اقتضائات آن در متن زندگی روزمره شهری بوده است و در نهایت نظریه‌ای درباره چگونگی برساخت مدارا در زندگی روزمره شهری ارائه نموده است. در این پژوهش که با روش کیفی و بر اساس نظریه مبنایی انجام شده و شیوه نمونه‌گیری آن از نوع نظری است، تحلیل یافته‌ها با استفاده از روش تحلیل موقعیت کلارک انجام شد است. نتایج حاصله نشان می‌دهد در فرایند برساخت مدارا در زندگی روزمره، شهروندان آن را به منزله امری درجه‌مند، چندبعدی و البته به گونه‌ای کژنما و اغراق شده درک و فهم و بازنمایی می‌کنند.

آقابزرگی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان فراتحلیل مطالعات رابطه سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی در ایران، در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۸، به بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی در مطالعات انجام شده در ایران پرداختند. در این پژوهش از نظریه‌های پاتنام و کلمن در بررسی مدارای اجتماعی و از نظریه‌های پیر بوردیو در بخش سرمایه اجتماعی استفاده شد. تحقیق با روش فراتحلیل پیرامون رابطه سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی در ایران انجام گرفت. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه پژوهش‌های انجام شده در ایران در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۸ با موضوع مشابه پژوهش حاضر

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

بود. نتایج نشان داد از مجموع ۱۱ مطالعه مورد بررسی، رابطه سرمایه اجتماعی بر مدارای اجتماعی با اثرات ثابت و تصادفی در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است. نتایج بیانگر ناهمگونی مطالعات انجام شده بود. از سوی دیگر، میانگین اندازه اثر سرمایه اجتماعی بر مدارای اجتماعی در پژوهش‌های مورد مطالعه معادل ۰/۲۰۵ است که در سطح کم متمایل به متوسط قرار می‌گیرد.

مطالعه رابطه میان سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی در ایران، هدف پژوهش بوده است. در این فراتحلیل، ۱۱ پژوهش مورد بررسی قرار گرفته است و نتایج، بیانگر ناهمگونی مطالعات انجام شده است. - صلاحی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «مدارای سیاسی-اجتماعی در ایران معاصر، چشم‌اندازی نظری به آسیب‌شناسی مفهومی و انضمامی»، این مسئله را بررسی کردند که چرا با توجه به این که، در دهه‌های پایانی قرن بیستم، مفهوم مدارا از اقبال عمومی و علمی بسیاری برخوردار شد، بسط و توسعه نیافته است. این مطالعه به روش تحلیلی - تطبیقی انجام شد. در این پژوهش، ضمن بررسی ابهامات ابعاد مفهومی و سطوح سیاسی، اخلاقی، مذهبی و اخلاقی مدارا، پس از تبارشناسی مفهوم آن، به ارائه تعریف و طبقه‌بندی مدارا پرداخته شد و ابهامات مفهومی آن در ایران مورد تأکید ویژه قرار گرفت. در یافته‌های این پژوهش، این چشم‌انداز اساسی مطرح می‌شود که ابهام معنایی مدارا به طرز ناگزیر به سردرگمی عملی در برابر آن انجامیده است.

- الی مالیها^۳ و همکاران (2023) پژوهشی با عنوان تقویت تحمل اجتماعی در میان مردم بومی مویی انجام دادند. هدف از این پژوهش تقویت بردباری اجتماعی مردم بومی مویی بود. این مطالعه به صورت

کیفی و با روش پدیدارشناسانه توصیفی انجام شد. هدف این پژوهش، شناخت دلایل تضعیف و از بین رفتن مدارای اجتماعی است. نتایج نشان می‌دهد که عوامل متعدد، از همه مهم‌تر جهانی شدن، همان‌قدر که در افزایش سطح مدارای اجتماعی مؤثر بوده‌اند در تضعیف ارزش‌ها و قوانین هم نقش داشته‌اند.

- تاتیک ویجایانته و محمد اندی کورنیوان^۴ (2023) پژوهشی با هدف بررسی تقویت ویژگی مدارا از طریق عادت‌دادن به مهربانی به‌عنوان تلاشی برای پیش‌بینی درگیری در جوامع چندفرهنگی در روستای تمپور، منطقه جپارا انجام داده‌اند. این پژوهش از روش ترکیبی (کمی - کیفی) با تکنیک‌های جمع‌آوری داده‌ها از طریق مشاهده، مصاحبه، مستندسازی، مطالعات ادبیات و پرسش‌نامه انجام شد. داده‌های کیفی با استفاده از مدل تحلیلی توصیفی مایلز و هوبرمن و داده‌های کمی با استفاده از روش کمی ساده آمار توصیفی تحلیل شدند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تنوع تهدید نیست؛ بلکه موهبتی خدادادی است که به مردم یک کشور فرصت می‌دهد با استفاده از اصول و ارزش‌های دموکراتیک از آن‌ها حمایت شود. اجرای شیوه‌های تقویت شخصیت مدارا مدارا، در جهت تلاش برای حفظ وحدت جامعه چندفرهنگی، می‌تواند راه‌حلی راهبردی باشد. این طرح از طریق تقویت عادت‌های مهربانی طی یک‌سری مطالعه انجام شده‌است و یافته‌ها نشان می‌دهند که عادت به مهربانی، بردباری افراد را افزایش می‌دهد و نقش مؤثری در کاهش درگیری‌ها و ایجاد هماهنگی در جوامع چندفرهنگی دارد.

- اوی ولتویس^۵ و همکاران (2021) در پژوهشی نشان داده‌اند که میان هم‌زیستی و تحمل تمایز وجود دارد. آن‌ها در سه مطالعه‌ای که روی چهار گروه نمونه مردم هلند انجام داده‌اند، به‌صورت تجربی، دو

⁴ - Wijayanti, T., & Kurniawan, M. A
⁵ - Velthuis, E., Verkuyten, M., & Smeekes, A

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

صورت متفاوت مدارا را در گروه‌های هدف تشخیص داده‌اند. روش پژوهش از نوع توصیفی - پیمایشی بود و داده‌ها با استفاده از نظرسنجی آنلاین جمع‌آوری شدند. یافته‌ها نشان می‌دهد، مدارای منفی، احترام همراه با پیش‌داوری برای جلب کمک‌های مالی به مهاجرین است و مدارای مثبت، پذیرش اقلیت‌ها بدون تعصب است. هم‌زیستی می‌تواند بر پایه یک مدارای مصلحتی و منفعت‌گرایانه باشد، ولی احترام به تساهل پایدارتر است و بر پایه شناخت و آگاهی است.

- مایکل ورکویتن و ملانی کلین^۶ (2021) در پژوهش خود با عنوان «مدارا، عقاید مخالف و تنوع فرهنگی» به دنبال پاسخ به سه سؤال اصلی بودند: آیا سن با پذیرش تنوع عقاید ارتباط دارد؟ دلایل تمرکز و آموزش مدارا به کودکان چیست؟ دلایل و شروطی که مدارا را کاهش می‌دهند کدامند؟ این پژوهش به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام شد. نتایج تحقیق نشان داد که سن تنها عامل تأثیرگذار بر مدارا یا نامدارگری نیست؛ بلکه سطح توقع تحمل، چگونگی آموزش و زمان آن در سطح و میزان تحمل اختلاف عقاید مؤثر است.

مروری بر مبانی نظری

نخستین بار پیر بیل^۷ بود که در غرب نظریه تساهل را در کتابی به نام «مجبورشان کن تا بگروند» در دفاع از مدارای مذهبی مطرح کرد (رضوی، ۱۳۹۲). جان لاک^۸ هم در کتابی با عنوان «رساله‌ای در باب تساهل» (۱۶۸۷)، بر تساهل مذهبی تأکید دارد و معتقد است اشخاص، کلیساها و حتی دولت به بهانه دین، حق تجاوز به حقوق مدنی و مواهب دنیوی دیگران را ندارند و قدرت فرمانروا نیز آنقدر نیست که بتواند با

- Verkuyten, M., & Killen, M⁶
.pierre Bayle⁷
JohnLock⁸

استفاده از قوانین خود، احکام ایمان و اشکال عبادات را معین کند (لاک، ۱۳۷۷؛ شریفی ۱۳۹۲: ۲۲). وی تنها وظیفه حاکم یا دولت را تأمین امنیت، سلامت، حفظ جان و مال مردم می‌داند و ایمان اجباری را بی‌پایه و پیامد زور می‌داند (سادا-ژاندرون، ۱۳۷۸: ۱۰۰-۹۹). در اندیشه میل^۹ مفهوم مدارا به کمال می‌رسد. به نظر میل، ضرورت احترام به آزادی دیگران، عدم دخالت و لزوم مدارا را توجیه می‌کند (گلشاهی، ۱۳۷۷: ۳۴). وی معتقد است نه تنها تنوع باید وجود داشته باشد، بلکه دولت نیز باید در حفظ و بسط آن بکوشد. هم‌چنین بر این امر تأکید دارد که اگر انسان‌ها بخواهند خودمختار باشند، باید حق انتخاب داشته باشند و این حق انتخاب ممکن نیست مگر در جوامعی که در آن‌ها تنوع و تعدد افکار وجود دارد (شریفی، ۱۳۹۲: ۲۳). آنتونیو گرامشی^{۱۰} مدارا را عمل مؤثر (پراکسیس) می‌داند. بدین معنا که آن را شرط تعهد گروه اجتماعی و عمل سیاسی و نقطه مقابل بی‌تفاوتی می‌شمارد. بر این اساس مدارا از نظر گرامشی، روش گفت و شنود بین انسان‌هاست (سادا-ژاندرون، ۱۳۷۸: ۲۱۴-۲۱۷). هابرماس^{۱۱} مدارا را حاصل بحث مباحثه کنندگان در زیست جهان با هم‌دیگر می‌داند و این که هر فردی این امکان را داشته باشد که در گفت‌وگوی آزاد شرکت کند (هابرماس، ۱۳۷۹). وگت^{۱۲}، مدارا را خویشتن‌داری در برابر چیزی که دوست نداریم یا چیزی که نسبت به آن احساس تهدید می‌کنیم، می‌داند. او معتقد است که ما معمولاً برای حفظ یک گروه اجتماعی یا سیاسی و هماهنگی در گروه، این راه را انتخاب می‌کنیم (ولهارد، 2008: 145). از نظر وگت، سنت نیز اساسی‌ترین ضرورت برای نگهداری و بقای جامعه را مدارا می‌داند (فلپس، 2004، کولسنت، 1997). او مدارا را به سه دسته تقسیم می‌کند که با یکدیگر

. John Stuart Mill⁹
Antonio Gramsci¹⁰
Jurgen Habermas¹¹
Voget¹²

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

هم‌پوشانی دارند: مدارای سیاسی، اخلاقی و اجتماعی (فلیس، 2004، کولسنت، 1997). منظور او از مدارای سیاسی، خودداری آگاهانه در مواجهه با عمل افراد در فضای عمومی یا احترام به آزادی‌های مدنی دیگران است. مدارای اخلاقی، مدارا نسبت به اعمال دیگران در فضای خصوصی است (فلیس، 2004: 26). منظور وگت از مدارای اجتماعی، مدارا نسبت به حالت‌های مختلف انسان بودن، شامل ویژگی‌های بدو تولد (مانند رنگ پوست و جنسیت) و ویژگی‌هایی که انسان در طول زندگی از طریق فرآیند اجتماعی شدن (مانند زبان) کسب می‌کند (فلیس، 2004: 25، کولسنت، 1997: 5).

اسکارمن¹³، مدارا را به دو دسته مدارای مثبت و مدارای منفی تقسیم کرده‌است. از نظر او مدارای منفی به معنای عدم مداخله در امور مردم و رها کردن مردم به حال خودشان است. یعنی هر فرد در ارتباط با مسائل مختلف زندگی، انتخاب‌ها و تصمیم‌گیری‌ها دارای آزادی کامل است و افراد حق دخالت در محدوده آزادی فرد دیگر را ندارند (عسگری، ۱۳۸۸). مدارای مثبت هم به معنی پشتیبانی از حقوق و آزادی‌های مردم برای دستیابی به اهداف زندگی و برخورداری آن‌ها، از فرصت‌های برابر در جامعه است (افشانی، ۱۳۸۱). از منظر جامعه‌شناختی، جامعه‌شناسانی از جمله پیتزکینگ¹⁴ (1976) تحمل و مدارا را بخشی از سرمایه اجتماعی می‌دانند. وی مدارا را برحسب موضوع، به سه دسته هویتی، سیاسی و رفتاری تقسیم کرده‌است. مدارای هویتی یعنی اعمال مدارا نسبت به ویژگی‌هایی که اختیاری نیستند که خود شامل: مدارا نسبت به هویت‌های مختلف، از قبیل ادیان و ملیت‌ها و قومیت‌های متمایز می‌شود. مدارای سیاسی که ناظر به قبول حق برای گروه‌هایی است که مورد تأیید فرد نیستند و مدارای رفتاری که

Escarman¹³
.Peter King¹⁴

خود ناظر به سه نوع مدارا شامل: مدارا در الگوهای روابط جنسیتی، مدارا نسبت به جرم و مدارا نسبت به مجرمان است (سراج‌زاده و دیگران، ۱۳۸۳).

گلد اشمیت (1972)، مدارای اجتماعی را به دو دسته فعال و منفعل تقسیم کرده‌است. مدارای فعال نیز به نوبه خود به دو دسته انتزاعی و عینی تقسیم می‌شود: مدارای فعال انتزاعی بدین معنی است که فرد به لحاظ شفاهی به مدارا نسبت به دیگران، که با او تفاوت دارند، اعتقاد دارد اما زمانی که او علاوه بر این اعتقاد کلامی، به صورت عملی نیز مدارای خود را نشان می‌دهد، به مدارای فعال عینی بدل می‌شود. مدارای منفعل نیز حکایت از نوعی بی تفاوتی افراد نسبت به یکدیگر دارد. به اعتقاد گلد اشمیت، اگر توسعه اجتماعی و توسعه در سایر عرصه‌ها با موفقیت صورت گرفته باشد، مدارای منفعل باید به مدارای فعال تبدیل شود. هم‌چنین، وی معتقد است ادامه روند توسعه اصول جامعه‌پذیری مجدد، به عنوان تشخیص ضوابط جنایی، بدون در نظر گرفتن پیشینه این نوع مدارا خطرناک است. مدارای منفعل، ناکامی و بی‌علاقگی، همگی حاکی از این است که واکنش‌های خشونت‌آمیز، دوباره گسترش خواهند یافت (گلد اشمیت، 1972: 161).

در یک نگاه کلی، مطالعات مربوط به مدارا به دیدگاه‌های سنتی و مدرن تقسیم می‌شوند: نظریات سنتی بیشتر نگاهی اخلاقی به رواداری دارند و به عنوان یک فضیلت فردی دانسته می‌شود، اما در نظریات مدرن رواداری یکی از مؤلفه‌های جامعه مدنی محسوب می‌شود و از تسهیل‌کننده‌های زیست اجتماعی سالم و از پیش برنده‌های توسعه انسانی است. تأکید بر نقش تنش‌زدا و خشونت‌پرهیز رواداری، ابتدا در زمینه مدارای دینی و مذهبی مطرح شد. وقتی در اروپا خشونت‌های مذهبی و جنگ‌های عقیدتی عامل اصلی کاهش همبستگی اجتماعی و گسست به حساب می‌آمد. به تدریج ابعاد دیگر رواداری اهمیت

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

یافت، مانند رواداری سیاسی، قومی، فرهنگی، رفتاری، جنسیتی و غیره در نظریات نوین نقش حکومت‌ها و گروه‌های حاکم در میزان رواداری مردم مورد توجه بیشتری قرار گرفته‌است و رواداری از یک فضیلت فردی فراتر رفته و به‌عنوان یک ویژگی اجتماعی در گروه‌های مختلف انسانی، مورد پژوهش و مطالعه قرار می‌گیرد. مؤلفه‌های رواداری مورد مطالعه در این پژوهش از دیدگاه‌های وگت، کینگ و گلداشمیت گرفته شده‌است.

روش شناسی

فرامطالعه^{۱۵} یکی از روش‌هایی است که به منظور بررسی، ترکیب و تحلیل پژوهش‌های پیشین به کار می‌رود، فرامطالعه به تجزیه و تحلیل عمیق کارهای پژوهشی انجام شده در یک حوزه مشخص می‌پردازد و با توجه به نیازمندی پژوهش، بر چهار حوزه فراروش، فرانظریه، فراتحلیل و فراترکیب دلالت دارد. فراتحلیل به‌عنوان مشهورترین حوزه فرامطالعه، به‌طور ویژه بر مطالعات کمی تمرکز دارد. این روش اگر به صورت کیفی انجام شود و مفاهیم و نتایج مورد استفاده در مطالعات پیشین با شیوه کدگذاری متداول در پژوهش‌های کیفی مثل نظریات داده‌محور مورد بررسی قرار گیرد، به نام فراترکیب شناخته می‌شود (سهرابی و همکاران، ۱۳۹۰). فراترکیب مانند فراتحلیل، برای یکپارچه‌سازی چندین مطالعه برای ایجاد یافته‌های جدید و تفسیر آن‌ها است. برخلاف فراتحلیل که بر داده‌های کمی و رویکردهای آماری تأکید دارد. فراترکیب بر مطالعات کیفی و تفسیر و تحلیل عمیق آن‌ها استوار است (نقی زاده و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۱). فراروش بر تحلیل روش‌شناسی مطالعات پیشین و فرانظریه بر تحلیل نظریه‌های مطالعات پیشین تمرکز دارند (دی وینچ 2010).

فرا ترکیب برای یکپارچه سازی چندین مطالعه، به منظور ایجاد یافته‌های جامع و تفسیری صورت می‌گیرد (بک 2002) پژوهشگران از طریق فرا ترکیب به نگرشی نظام‌مند دست می‌یابند. با این روش، دانش جاری پژوهشگر ارتقا می‌یابد و در او دیدی جامع و گسترده در مورد مسائل پدید می‌آید. فرا ترکیب مستلزم بازنگری دقیق و عمیق پژوهشگر است تا بتواند یافته‌های پژوهش‌های مرتبط را ترکیب کند. در این پژوهش، از روش هفت مرحله‌ای فرا ترکیب سندلوسکی و باروسو^{۱۶} (2006) استفاده شده است که مراحل آن شامل تنظیم پرسش‌های پژوهش، بررسی نظام‌مند متون، جست‌وجو و انتخاب مقاله‌های مناسب، استخراج اطلاعات مقاله، تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها، کنترل کیفیت و ارائه یافته‌ها می‌باشد. در ادامه و در بخش یافته‌های پژوهش، چگونگی انجام دادن جست‌وجوی سیستماتیک و انتخاب مقاله‌های مناسب برای تحلیل کیفی و کمی شرح داده می‌شود.

گام اول: برای تنظیم پرسش‌های پژوهش از پارامترهای تحقیق شامل چه چیز، چه جامعه‌ای، چه محدوده زمانی و چگونگی روش استفاده شده است. بر این اساس این پژوهش به دنبال پاسخ پرسش‌های زیر است:

۱. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر مدارا و رواداری اجتماعی در ایران کدامند؟

۲. مهم‌ترین ابعاد عوامل اثرگذار بر مدارای اجتماعی در ایران کدامند؟

گام دوم: بررسی نظام‌مند متون: این گام با جست‌وجوی مقالات فارسی نشریات علمی داخلی نمایه شده در بانک اطلاعات مجلات کشور «مگیران» به عنوان جامع‌ترین پایگاه مرجع مقالات مندرج در نشریات کشور با استفاده از واژه‌های کلیدی صورت پذیرفته است.

Sandelowski & Barroso¹⁶

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

گام سوم: جست‌وجو و انتخاب متون مناسب. در این گام، پژوهشگر برای انتخاب مقاله‌های مناسب در جهت پاسخ به سوالات اساسی پژوهش، دست به بازمینی و پالایش مقالات موجود می‌زند. برای این کار ملاک‌هایی را برای انتخاب مقالات مناسب از مجموع مقالات در نظر می‌گیرد. در این پژوهش ملاک‌های مورد نظر به شرح زیر است:

- محل چاپ مقاله: نشریات علمی - پژوهشی مصوب وزارت علوم کشور.
 - پایگاه نمایه: مگیران، نورمگز، سیویلیکا، انسانی، نورلیب و SID
 - موضوع مورد مطالعه: عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی در ایران.
 - حیطه کلی موضوع: مدارای اجتماعی در ایران.
 - روش تحقیق مقالات: کمی و کیفی.
 - محدوده زمانی تحقیقات: پژوهش‌های انجام شده در دوره ده ساله بین سال ۱۳۹۰ تا سال ۱۴۰۰ خورشیدی.
 - زبان مورد استفاده پژوهشگران: فارسی
- در این پژوهش از مجموع ۴۸ مقاله موجود در موضوع مورد مطالعه، ابتدا به گزینش بر اساس چکیده مقالات و واژگان کلیدی پرداخته‌ایم و سپس برای ارزیابی کیفیت سایر مقالات از ۱۰ معیار: هدف پژوهش، اصول و روش‌ها، ساختار پژوهش، نمونه، مرتب سازی داده‌ها، انعکاس‌پذیری، مبانی اخلاق حرفه‌ای، دقت تحقیق، تبیین روشن نتایج و نتیجه‌گیری کلی تحقیق، با در نظر گرفتن حداکثر ۵ امتیاز برای هر معیار، استفاده کرده‌ایم. بر این اساس تعداد

۲۳ مقاله ارزیابی شدند و در نهایت ۱۹ مقاله مورد تأیید نهایی قرار گرفتند. حداکثر امتیاز داده شده به مقالات ۵۰ و حداقل ۳۷ بوده است. نتایج گزینش مقالات نهایی به شرح زیر می‌باشد:

- تعداد کل مقالات و منابع اولیه: ۴۸ مقاله
- تعداد مقالات پذیرش نشده بر اساس عنوان پژوهش: ۱۵ مقاله
- تعداد مقالات پذیرش نشده بر اساس چکیده پژوهش: ۱۰ مقاله
- تعداد مقالات پذیرش نشده بر اساس محتوای کلی پژوهش: ۴ مقاله
- تعداد مقالات پذیرش نشده بر اساس کیفیت تحقیق: ۰
- تعداد مقالات پذیرفته شده نهایی: ۱۹ مقاله

گام چهارم: استخراج نتایج؛ در این مرحله اطلاعات مقاله‌ها بر اساس مرجع مربوط به هر مقاله شامل نام و نام خانوادگی نویسنده، به همراه سال انتشار مقاله و اجزای هماهنگی بیان شده در هر مقاله طبقه‌بندی شده است:

(جدول ۱) فهرست مقالات منتخب با موضوع عوامل موثر بر مدارای اجتماعی

عنوان مقاله	نویسنده	سال انجام تحقیق	محل	یافته‌ها
۱ تبیین جامعه‌شناختی مدارای اجتماعی و ابعاد آن در بین اقوام ایرانی	یاسر رستگار و همکار	۱۳۹۰	اصفهان	قوم‌مداری و جامعه‌پذیری قوم‌محور بر همه ابعاد مدارا اعم از مدارا با زنان، مدارای دینی، مدارای سیاسی، مدارای با ملل دیگر و مدارای با مجرمان مؤثر است.
۲ مدارای اجتماعی و ابعاد آن	سیدصمد بهشتی و همکاران	۱۳۹۰	اصفهان	رابطه منفی معنی‌داری میان قوم‌مداری و مدارای اجتماعی، تحصیلات و مصرف رسانه در افزایش سطح مدارای اجتماعی مؤثر است.

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

۳	بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی در بین دانشجویان	فاطمه گلابی و اکرم رضایی	۱۳۹۲	مشگین شهر	با افزایش روحیه مشارکتی و فعالیت مشارکتی و نگرش مثبت نسبت به مشارکت، میزان مدارای اجتماعی افزایش می یابد. از میان ابعاد مدارا، به جز مدارای ملی و اخلاقی، بقیه ابعاد مدارای اجتماعی بامیزان مشارکت اجتماعی دانشجویان رابطه معنی دار دارند. مشارکت بیشترین تأثیر را بر مدارای عمومی و کمترین تأثیر را بر مدارای قومی و دینی داشته است. میزان مدارای اجتماعی در پسران بیشتر از دختران بوده است. با افزایش مقطع تحصیلی میزان مدارا افزایش می یابد، که نشانگر تأثیر مثبت تحصیلات بر مدارای اجتماعی ست. وضعیت تأهل بر میزان مدارا تأثیر معناداری نداشته است.
۴	رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای اجتماعی در میان جوانان شهر یزد	سید علیرضا افشانی / نجمه رام	۱۳۹۴	یزد	رابطه مثبت و معناداری بین ابعاد سرمایه اجتماعی (هنجار های اجتماعی، شبکه های اجتماعی و اعتماد) و مدارای اجتماعی و ابعاد آن (مدارای عقیدتی، مدارای هویتی، مدارای رفتاری) وجود دارد. رابطه معناداری بین سرمایه اجتماعی و مدارای سازمانی وجود ندارد. بعد اعتماد اجتماعی با شاخص کل مدارای اجتماعی رابطه مستقیم و معنادار دارد.
۵	بررسی جامعه شناختی ابعاد مدارای اجتماعی با تأکید بر ویژگی های شخصیتی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)	مسعود زالی زاده وهمکاران	۱۳۹۴	اهواز	متغیر توافق پذیری پیش بینی کننده مدارای عقیدتی است. وظیفه شناسی، توافق پذیری و باز بودن، مدارای سیاسی رابه طور مثبت پیش بینی می کند. برون گرایی و باز بودن پیش بینی کننده های مثبت مدارای هویتی هستند.
۶	بررسی جامعه شناختی رابطه الگوهای دینداری با انواع مدارای اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز	مریم مومنی و همکاران	۱۳۹۴	شیراز	تفاوت میانگین نمره مدارا بر حسب جنس معنادار است، مدارای اجتماعی در زنان بیشتر از مردان است. تفاوت میانگین نمره مدارا بین افراد متأهل و افراد مجرد به لحاظ آماری معنادار نیست. میزان مدارا در گروه های تحصیلی مختلف یکسان نیست، گروه تحصیلی هنر بیشتری مدارا و گروه دانشجویان علوم انسانی دارای کمترین مدارا هستند. تفاوت میانگین مدارا در گروه های قومی معنادار نبود.

				دینداری با مدارا به صورت کلی رابطه مستقیم دارد اما این رابطه به لحاظ آماری معنادار نیست. تمام الگوهای دینداری (الگوی مناسک گرا، الگوی عرفان گرا، الگوی اخلاقی گرا) با مدارای سیاسی و مدارای جنسیتی رابطه مستقیم و معنادار دارند، اما بین الگوهای دینداری با مدارای دینی و مدارای با مجرمان رابطه معکوس معنادار وجود دارد.	
۷	تبيين رابطه اعتماد اجتماعی و مدارای اجتماعی مبتنی بر نظریه ساختاربندي گیدنز	وحید قاسمی و همکاران	۱۳۹۵	اصفهان	رابطه‌ای مثبت معنی‌دار بین اعتماد بنیادین و اعتماد نهادی بر مدارای فردی و اجتماعی وجود دارد.
۸	حسن همجواری و همزیستی اجتماعی - اخلاقی مسلمانان با زردشتیان.	فاطمه تیموری و همکاران	۱۳۹۵	یزد	رابطه مثبت معنی‌داری بین منزلت و طبقه اجتماعی و مدارای اجتماعی وجود دارد، رابطه معنی‌داری بین سن و جنس و مدارای اجتماعی وجود دارد، هر چه فرد بیشتر اهل وفاق اجتماعی باشد از مدارای اخلاقی بیشتری نسبت به اقلیت‌های دینی برخوردار است. هر چه مشارکت اجتماعی بین افراد بیشتر باشد مدارای اخلاقی بیشتر است.
۹	بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه فرهنگی بر ارتباطات بین فردی با تأکید بر مدارای اجتماعی	علی اصغرفیروز جانیان و همکاران	۱۳۹۵	ساری	تفاوت معناداری بین زنان و مردان در مدارای اجتماعی در ابعاد مختلف مشاهده نشده است. میانگین مدارای اجتماعی بین افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل است و تفاوت معنادار است. بین سرمایه فرهنگی و مدارای رفتاری رابطه معنادار مثبت وجود دارد. بین سن و مدارای اجتماعی رابطه معنا وجود دارد، با افزایش سن مدارای رفتاری کاهش می‌یابد. میزان درآمد با مدارای اجتماعی رابطه مثبت معنی‌دار دارد، اگر چه در رابطه با مدارا با نوع پوشش این رابطه معنا دار نمی‌باشد. رابطه سطح سواد تنها با مدارای رفتاری با جرم معنی‌دار بوده است. مدارای رفتاری با سواد والدین رابطه مثبت معنی‌داری دارد. رابطه هر سه بعد سرمایه فرهنگی (ذهنی، عینی، نهادی) با مدارای رفتاری معنی‌دار و مثبت است.
۱۰	تبیین جامعه‌شناختی چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با	پروانه بیانی و همکاران	۱۳۹۶	تهران	رابطه مثبت و معناداری بین دینداری و مدارای اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مدارای اجتماعی، احساس امنیت

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

	مدارای اجتماعی شهروندان تهران				ومدارای اجتماعی، وجود دارد. براساس یافته‌های این پژوهش رابطه معناداری بین آنومی و بی‌هنجاری اجتماعی، جزم اندیشی و فردگرایی با مدارای اجتماعی وجود ندارد.
۱۱	مدارای اجتماعی در جوامع چندفرهنگی: مطالعه پیمایشی اقوام شهر میاندوآب.	امید قادر زاده / یوسف نصراللهی	۱۳۹۶	میاندوآب	میانگین شاخص مدارای بین اقوام (کردها، ترک‌ها) تفاوت معنادار ندارد. میزان بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی رابطه مثبت و معناداری با مدارای اجتماعی در ابعاد سیاسی، رفتاری و هویتی دارد.
۱۲	مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی ومدارای اجتماعی (مطالعه موردی: شهروندان 15 تا 44 سال استان مازندران)	شاپور بهیان وهمکاران	۱۳۹۷	استان مازندران	متغیرهای احساس امنیت، اعتماد، پیوند اجتماعی بیشترین میزان همبستگی را با مدارای اجتماعی دارند. رابطه معنی‌داری بین متغیرهای سن و جنس و وضعیت تأهل با مدارای اجتماعی وجود ندارد. تفاوت معناداری بین سطح تحصیلات و مدارای اجتماعی وجود دارد.
۱۳	تبیین جامعه‌شناختی رابطه هوش فرهنگی و مدارای اجتماعی بین شهروندان شهر یاسوج	سید صمد بهشتی و همکاران	۱۳۹۷	یاسوج	براساس یافته‌های این پژوهش رابطه بین هوش فرهنگی فراشناختی، بُعد انگیزشی هوش فرهنگی و بعد رفتاری هوش فرهنگی با مدارای اجتماعی تأیید شده است. بعد شناختی هوش فرهنگی رابطه معناداری با مدارای اجتماعی ندارد. متغیر تعدیلگر جنسیت بیان‌کننده تأثیرگذاری آن در رابطه بین هوش فرهنگی و مدارای اجتماعی است. زنان هم هوش فرهنگی بالاتری دارند و هم شدت اثرگذاری هوش فرهنگی بر مدارای اجتماعی بین زنان بیشتر از مردان است.
۱۴	بررسی رابطه بین سرمایه‌های فرهنگی واجتماعی با مدارای در بین شهروندان (مطالعه شهروندان شهر مشهد)	شاپور زردموی اردکلو و همکاران	۱۳۹۸	مشهد	مدارا در ابعاد فردی واجتماعی در سطح متوسط روبه بالاست، مدارای سیاسی در سطح پایین، مدارای جنسیتی در پایین ترین سطح نسبت به سایر ابعاد، متغیرهای سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی در افزایش میزان مدارای مؤثر است. متغیرهای زمینه‌ای همچون جنسیت، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل و منطقه سکونت بر میزان مدارای مؤثر بوده است.
۱۵	بررسی رابطه بین میزان اعتماد در سرمایه اجتماعی بر میزان مدارای اجتماعی وملی	امیر محمد حاجی یوسفی، سید	۱۳۹۹	تهران	بین اعتماد اجتماعی و مدارای اجتماعی رابطه وجود دارد. رابطه بین گرایش‌های همکاری‌جویانه با مدارای اجتماعی، رابطه بین صراحت و مدارای اجتماعی، رابطه بین صداقت

			علی مرتضوی امامی زواره		و مدارای اجتماعی تایید نشده، رابطه بین اطمینان و مدارای اجتماعی تایید شده است.
۱۶	تبيين جامعه شناختی مدارا و ابعاد آن (مورد مطالعه: شهروندان هجده سال به بالای استان کرمانشاه)	پروانه عبدالمالکی وهمکاران	۱۳۹۹	استان کرمانشاه	میزان سرمایه اجتماعی و اقتصادی بیشترین ارتباط را با ابعاد اجتماعی و سیاسی مدارا داشته است. حجم سرمایه فرهنگی ارتباط معنادار بیشتری با ابعاد اخلاقی و عقیدتی مدارا و همچنین کل مدارای شهروندان داشته است. رابطه معکوس و معناداری بین سن افراد با میزان مدارای شهروندان وجود دارد اما شدت معناداری در حد پایین است. اثر جنسیت و وضعیت تأهل بر میزان مدارا معنا دار نیست. سطح تحصیلات اثر مثبتی بر افزایش مدارا داشته است.
۱۷	سرمایه اجتماعی و مدارا نسبت به مجرمان	علی فیروز جانیان ونازنین فرزام	۱۳۹۹	ساری	هرچه میزان اعتماد بین شخصی و عام بیشتر باشد، افراد نسبت به مجرمان از مدارای بیشتری برخوردارند. در این سازه اعتماد بین شخصی تعیین کنندگی بیشتری دارد. به همین صورت هرچه روابط رسمی و غیر رسمی در افراد بیشتر باشد رفتار آنان با مجرمان از مدارای بیشتری برخوردار است. در این سازه نیز متغیر روابط غیر رسمی تعیین کنندگی بیشتری دارد.
۱۸	تعیین کننده‌های اجتماعی مدارای اجتماعی در شهر بندرعباس	هدایت الله نیکخواه و همکاران	۱۳۹۹	بندرعباس	بین احساس تعلق، میزان دینداری و جامعه پذیری با مدارای اجتماعی رابطه مثبت معناداری وجود دارد. بین مصرف رسانه‌ای و مدارای اجتماعی رابطه وجود دارد. بین سن و مدارای اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. تفاوت معنی‌داری بین مدارای اجتماعی زنان و مردان مشاهده نشده است. متأهلان مدارای اجتماعی بیشتری نسبت به مجردها دارند.
۱۹	بررسی رابطه سرمایه اقتصادی با سازه مدارا در بین شهروندان شهر مشهد	فاطمه گلایی و همکاران	۱۳۹۹	مشهد	نتایج تحقیق نشان می‌دهد متوسط درآمد با همه ابعاد مدارا به جز مدارای مذهبی رابطه مثبت و معناداری دارد. بدین ترتیب با افزایش متوسط درآمد شهروندان میزان مدارای آنان افزایش می‌یابد. همه ابعاد مدارا و ارزش تقریبی جواهرات (جواهرات به عنوان دارایی و سرمایه کل خانواده) با همه ابعاد مدارا به جز مدارای مذهبی رابطه

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

دارد. شاخص سرمایه اقتصادی نیز با همه ابعاد مدارا رابطه مثبت و معناداری دارد. بنابراین می‌توان گفت با افزایش سرمایه اقتصادی، میزان مدارای شهروندان افزایش می‌یابد. مدارای مذهبی فقط با بعد ارزش تقریبی املاک رابطه مثبت و معناداری دارد. مدارای فردی، سیاسی، اجتماعی، جنسیتی با سرمایه اقتصادی همبستگی مثبت معناداری دارند.				
--	--	--	--	--

(جدول ۲) عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی به تفکیک منبع

عنوان مقاله	عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی
۱ تبیین جامعه‌شناختی مدارای اجتماعی و ابعاد آن در بین اقوام ایرانی	قوم مداری و جامعه‌پذیری قوم محور
۲ مدارای اجتماعی و ابعاد آن	سرمایه فرهنگی شامل ابعاد: تحصیلات و مصرف رسانه‌ای. قوم مداری، جامعه‌پذیری قوم محور. متغیرهای زمینه‌ای (سن، وضعیت درآمد، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل)
۳ بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی در بین دانشجویان	مشارکت اجتماعی (روحیه مشارکتی، فعالیت مشارکتی، نگرش مثبت نسبت به مشارکت) متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای شامل: جنسیت، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل.
۴ رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای اجتماعی در میان جوانان شهر یزد	سرمایه اجتماعی (هنجارهای اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی و اعتماد)
۵ بررسی جامعه‌شناختی ابعاد مدارای اجتماعی با تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)	ویژگی‌های شخصیتی توافقی‌پذیری، وظیفه‌شناسی، باز بودن، برون‌گرایی
۶ بررسی جامعه‌شناختی رابطه الگوهای دینداری با انواع مدارای اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز	جنسیت، گروه‌های تحصیلی مختلف یکسان نیست، گروه تحصیلی. دین‌داری با تمام الگوهای دین‌داری (الگوی مناسک‌گرا، الگوی عرفان‌گرا، الگوی اخلاق‌گرا).
۷ تبیین رابطه اعتماد اجتماعی و مدارای اجتماعی مبتنی بر نظریه ساختاربندی گیدنز	اعتماد اجتماعی در ابعاد اعتماد بنیادین و اعتماد نهادی

۸	حسن هم‌جواری و همزیستی اجتماعی - اخلاقی مسلمانان با زردشتیان.	منزلت و طبقه اجتماعی، سن و جنس، وفاق اجتماعی، مشارکت اجتماعی
۹	بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه فرهنگی بر ارتباطات بین فردی با تأکید بر مدارای اجتماعی	وضعیت تأهل، سن، میزان درآمد، سطح تحصیلات و سطح سواد والدین به عنوان متغیرهای زمینه‌ای. هر سه بعد سرمایه فرهنگی (ذهنی، عینی، نهادی)
۱۰	تبیین جامعه‌شناختی چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با مدارای اجتماعی شهروندان تهران	دینداری، اعتماد اجتماعی، احساس امنیت.
۱۱	مدارای اجتماعی در جوامع چند فرهنگی: مطالعه پیمایشی اقوام شهر میاندوآب.	سرمایه اجتماعی، سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی.
۱۲	مطالعه رابطه بین سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی (مطالعه موردی: شهروندان ۱۵ تا ۴۴ سال استان مازندران)	احساس امنیت، اعتماد، پیوند اجتماعی. سطح تحصیلات.
۱۳	تبیین جامعه‌شناختی رابطه هوش فرهنگی و مدارای اجتماعی بین شهروندان شهر یاسوج	هوش فرهنگی فراشناختی، بعد انگیزشی هوش فرهنگی و بعد رفتاری هوش فرهنگی، جنسیت (متغیر تعدیلگر)
۱۴	بررسی رابطه بین سرمایه های فرهنگی و اجتماعی با مدارا در بین شهروندان (مطالعه شهروندان شهر مشهد)	سرمایه فرهنگی و سرمایه اجتماعی. متغیرهای زمینه ای: جنسیت، سطح تحصیلات، وضعیت تأهل و منطقه سکونت.
۱۵	بررسی رابطه بین میزان اعتماد در سرمایه اجتماعی بر میزان مدارای اجتماعی و ملی	اعتماد اجتماعی، گرایش های همکاری جوانه، اطمینان.
۱۶	تبیین جامعه‌شناختی مدارا و ابعاد آن (مورد مطالعه: شهروندان هجده سال به بالای استان کرمانشاه)	سرمایه اجتماعی و اقتصادی، حجم سرمایه فرهنگی، سن و سطح تحصیلات.
۱۷	سرمایه اجتماعی و مدارا نسبت به مجرمان	اعتماد بین شخصی و عام، روابط رسمی و غیر رسمی.
۱۸	تعیین کننده‌های اجتماعی مدارای اجتماعی در شهر بندرعباس	احساس تعلق، میزان دینداری، جامعه پذیری، مصرف رسانه ای، وضعیت تأهل.
۱۹	بررسی رابطه سرمایه اقتصادی با سازه مدارا در بین شهروندان شهر مشهد	سرمایه اقتصادی، متوسط درآمد، ارزش تقریبی جواهرات، ارزش تقریبی املاک.

گام پنجم: تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته‌ها؛ در این تحقیق، بر اساس مطالعات پیشین تمام اطلاعات استخراج شده به صورت کدگذاری باز فهرست شد یعنی هر کدام از نتایج به صورت یک عبارت ساده و یک واحد اطلاعاتی ثبت شدند. بعد از آن با در نظر گرفتن مفهوم هریک از واحدهای استخراج شده، تمامی کدها یا به عبارتی مقوله‌های باز در یک مفهوم مشابه دسته بندی شدند.

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته و تحلیل محتوای مقالات، از ۱۹ مقاله نهایی انتخاب شده در مجموع ۱۰ مقوله و ۱۳ مفهوم و ۴۶ کد برای مؤلفه‌های مؤثر بر مدارای اجتماعی در این تحقیق استخراج و برچسب‌گذاری شدند. یافته‌ها در این مرحله نشان داد در مطالعات گذشته تاکنون چنین مطالعه نظام‌مندی انجام نگرفته است و هر یک از مطالعات پیشین، فقط به جنبه‌ای ویژه یا چند جنبه از مقوله مدارای اجتماعی توجه داشته‌اند. در مقوله ابعاد مدارای اجتماعی مدارای دینی، مدارای سیاسی، مدارا با مجرمان، مدارای اخلاقی و مدارا با غیر (مدارا با اقوام غیر، مدارا با ملل غیر و مدارا با جنسیت غیر) به دست آمد. در عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی نیز مفاهیم احساس اعتماد کلی، سرمایه‌های اجتماعی، عوامل دینی و مرتبط با دین، سرمایه‌های فرهنگی، ویژگی‌های شخصیتی، عوامل اقتصادی و متغیرهای جمعیت‌شناختی حاصل شد. در جدول ۳، کدهای نهایی استخراج شده مرتبط با هر مقوله و مفهوم نشان داده می‌شود:

جدول ۳. ابعاد مدارای اجتماعی و عوامل مؤثر بر هر بعد

مقوله‌ها	مفاهیم	کدها و منابع
عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی	احساس اعتماد کلی	اعتماد‌دین‌دین (۷ و ۱۵، ۱۲) اعتماد نهادی (۷ و ۱۵، ۱۲) احساس امنیت (۱۰) اطمینان اجتماعی (۱۵) قوم‌مداری (۱۸)
	سرمایه‌های اجتماعی	شبکه‌های اجتماعی (۴) هنجارها (۴) پیوندهای اجتماعی (۱۲) منزلت و طبقه اجتماعی (۸) مشارکت اجتماعی (۱۵) احساس تعلق (۱۸) جامعه‌پذیری (۱۸) قوم‌مداری (۱۸)
	عوامل دینی و مرتبط با دین	دینداری (۶، ۱۰، ۱۸) الگوی مناسک‌گرا (۶) الگوی عرفان‌گرا (۶) الگوی اخلاق‌گرا (۶) آموزه‌های دینی (۱۰) (۶)

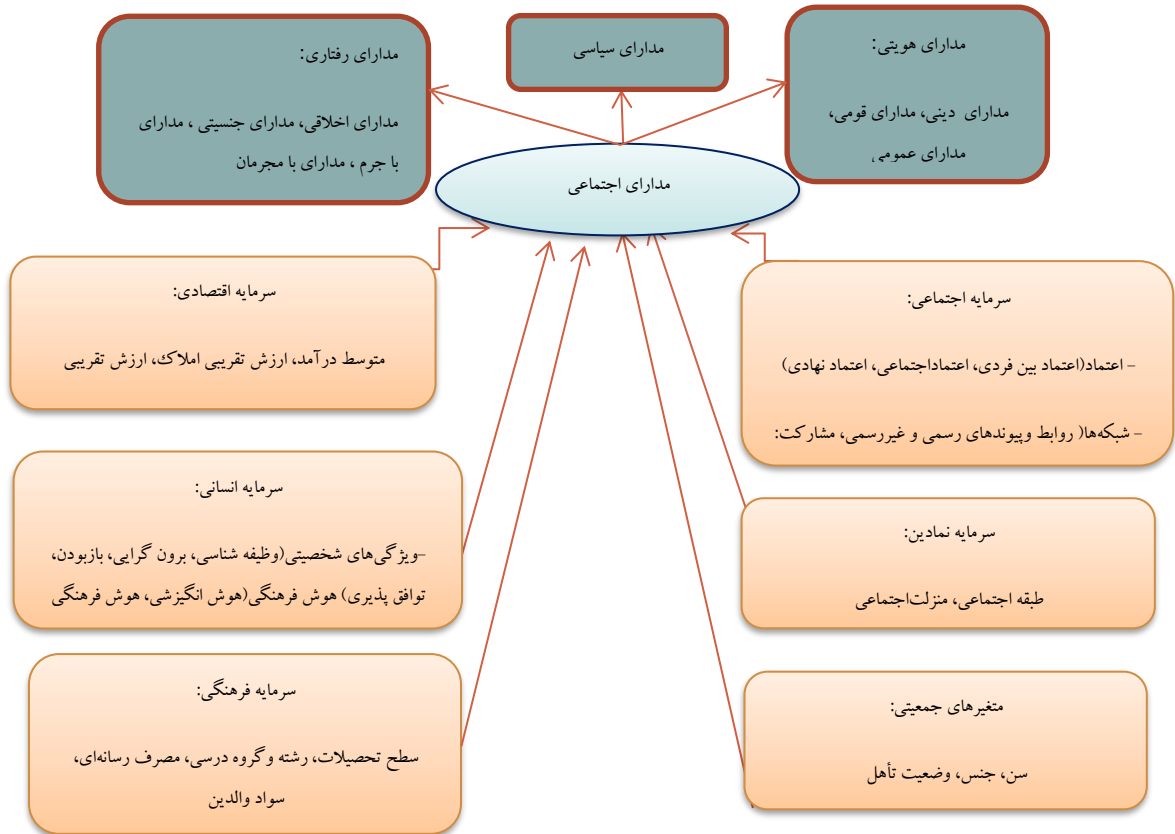
تحصیلات (۲، ۳، ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۶) رشته و گروه تحصیلی (۶) سواد والدین (۹) مصرف رسانه ای (۲، ۱۸)	سرمایه‌های فرهنگی	
هوش فرهنگی (۱۳) هوش فراشناختی (۱۳) هوش انگیزشی (۱۳) ویژگی‌های شخصیتی (۵) روحیه مشارکتی (۳، ۱۵) فعالیت مشارکتی (۳) نگرش مثبت نسبت به مشارکت (۳) صراحت (۱۵)	ویژگی‌های شخصیتی	
میزان درآمد (۹، ۱۹) منطقه سکونت (۱۴) ارزش تقریبی املاک (۱۹) ارزش تقریبی جواهرات (۱۹)	عوامل اقتصادی	
سن (۸، ۹، ۱۶) جنس (۳، ۴، ۸، ۱۲، ۱۴) وضعیت تأهل (۳، ۹، ۱۴، ۱۸)	متغیرهای جمعیت‌شناختی	
سرمایه فرهنگی (۱۶) قوم‌مداری (۱)	ابعاد مدارای اجتماعی	مدارای دینی
سرمایه اجتماعی (۴) مشارکت اجتماعی (۳) وفاق اجتماعی (۸) دینداری (۶)		
ویژگی شخصیتی توافقی‌پذیری (۵)		
سرمایه اقتصادی (۱۱، ۱۶ و ۱۹) متوسط درآمد (۱۹)	مدارای سیاسی	
سرمایه اجتماعی (۱۱، ۱۶) دینداری (۶) جامعه‌پذیری قوم‌محور (۱)		
سرمایه فرهنگی (۱۱) قوم‌مداری (۱)		
وظیفه‌شناسی (۵) توافقی‌پذیری (۵) باز بودن (۵)		
اعتماد بین شخصی (۱۷) اعتماد عام (۱۷) روابط رسمی (۱۷) روابط غیر رسمی (۱۷) جامعه‌پذیری (۱) دینداری (۶)	مدارای با مجرمان	
سرمایه اقتصادی (۱۹)	مدارای اخلاقی	
سرمایه اقتصادی (۱۹) متوسط درآمد (۱۹) سرمایه فرهنگی (۱۶) مشارکت اجتماعی (۸)		

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

<p>سرمایه اجتماعی (۴،۱۱)، مشارکت اجتماعی (۳) سرمایه فرهنگی (۱۱)، سرمایه اقتصادی (۱۱)، متوسط درآمد (۱۹) ویژگی شخصیتی برون‌گرایی (۵) ویژگی شخصیتی بازبودن (۵) قوم‌مداری (۱) جامعه‌پذیری (۱) مشارکت اجتماعی (۳) سرمایه اقتصادی (۱۹) قوم‌مداری (۱) دینداری (۶)</p>	<p>مدارا با غیر (مدارا یا اقوام غیر، مدارا با سایر ملل، مدارا با جنسیت غیر)</p>
--	---

گام ششم: کنترل کدهای استخراجی، شاخص کاپا زمانی که دو رتبه دهنده، پاسخگویان را رتبه بندی می‌کنند و قصد سنجش میزان توافق این دو رتبه دهنده را دارند، استفاده می‌شود (حیب پور و صفری، ۱۳۸۸). به منظور کنترل مفاهیم استخراجی، از مقایسه نظر پژوهشگر با یک خبره استفاده شده‌است. گام هفتم: در مرحله هفتم از فرا ترکیب، با توجه به یافته‌های حاصل از مراحل گذشته، یک نمای مفهومی بر اساس ابعاد و مؤلفه‌ها برای درک بهتر یافته‌ها ارائه می‌گردد.

شکل شماره ۱: نمای کلی ابعاد مدارای اجتماعی و عوامل موثر بر مدارای اجتماعی

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

جمع بندی

گونه‌گونی، تفاوت و تنوع و اختلاف نظر و عقاید گروه‌های انسانی در جوامع امری طبیعی و اجتناب ناپذیر است. از این رو انسان‌ها در طول تاریخ برای با هم زیستن به شیوه‌های مختلف در تمرین مدارا بوده‌اند. تدابیر فرهنگی، اجتماعی و حتی قانونی در کنار ویژگی‌های روانشناختی فردی و اجتماعی در تقویت شکیبایی و تاب‌آوری انسان‌ها مؤثر بوده‌اند. در جوامع امروزی به موازات گسترش وسایل ارتباطی، تعاملات انسان‌ها نیز گسترده‌تر شده‌است، این شرایط هم ضرورت تساهل و مدارا را بیشتر می‌کند و هم خود در ارتقاء سطح تاب‌آوری جوامع نقش داشته‌است. مدارا در گفتمان‌های صلح برای دستیابی به توسعه صلح محور و دموکراتیک از ابزارهای اصلی است. فرهنگ صلح و مسالمت، نبود خشونت، رسیدن به تعادل و تعالی، و پذیرش تفاوت و تکثر، در عین تلاش برای تحقق آشتی، مصالحه و اجماع، برای دموکراسی و توسعه ضروری است؛ لذا لازمه شناخت همه جانبه اهمیت و نقش مدارا در انسجام اجتماعی، شناخت همه عوامل مؤثر بر تقویت و تضعیف مدارا است. این نوشتار حاصل مطالعه مقاله‌هایی است که در فاصله بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ به پژوهش در زمینه عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی در ایران پرداخته‌اند که در مجموع شامل ۱۹ مقاله منتخب است. پژوهش حاضر با هدف بررسی نتایج یافته‌های متعدد در این زمینه و در نهایت ارائه نمای کلی از یافته‌ها مدلی برای رواداری اجتماعی انجام شده‌است. با توجه به اهمیت مسئله پژوهش و همچنین مروری بر ادبیات و پیشینه تحقیق، ضرورت تجمیع داده‌های

پژوهش‌های مختلف در به دست آوردن یک الگو و نمای کلی‌تر برای رواداری احساس گردید. برای دستیابی به هدف مورد نظر، پس از انتخاب مقاله‌ها، با روش کیفی فراترکیب و با استفاده از روش کدگذاری، عوامل مؤثر بر رواداری استخراج گردید. این عوامل قالب ۴۶ مؤلفه و ۱۲ مفهوم در دو مقوله مرتبط با سوال پژوهش دسته‌بندی شدند. تحلیل یافته‌های مقالات نشان می‌دهد ابعاد و عوامل مختلف، سرمایه اجتماعی و فرهنگی موضوع بیشتر این مقاله‌ها بوده‌است. پس از آن ابعاد مختلف سرمایه‌های اقتصادی و انسانی و نمادین به عنوان عوامل مؤثر بر مدارای اجتماعی مورد توجه پژوهشگران بوده‌است. لازم به ذکر است، از آنجا که ابعاد مختلف سرمایه همپوشانی‌های چشمگیری باهم دارند، ارائه آمار دقیق مقاله‌ها به تفکیک ابعاد مورد سنجش با محدودیت‌هایی روبرو می‌شد. از سوی دیگر انواع مختلف مدارای اجتماعی (مدارای دینی، مدارای سیاسی) هم در ابعاد خردتری مطالعه گردیده‌اند، اما به دلیل گستره کار در این ابعاد و محدودیت در پژوهش‌ها در اینجا ابعاد کلان مورد نظر بوده‌است.

در نمای کلی همه ابعاد مدارا و عوامل مؤثر بر آن به تفکیک ابعاد و شاخص‌ها ارائه گردیده‌است. از عوامل دیگر مؤثر بر مدارای اجتماعی که رابطه آن‌ها با میزان مدارای اجتماعی مورد سنجش قرار گرفته است، متغیرهای جمعیتی بوده‌اند که عمدتاً سن و جنس و وضعیت تأهل رابطه معناداری با سطح مدارای افراد داشته‌اند. افراد در سنین مختلف ویژگی‌های متفاوتی دارند. در سنین پایین‌تر درک تفاوت‌ها هنوز به طور کامل اتفاق نمی‌افتد و کودکان کمتر متوجه تفاوت‌های ظریف هستند. علاوه بر این برخی مفاهیم اجتماعی و اقتصادی هنوز در ذهنیت آن‌ها شکل نگرفته‌است و در نتیجه ملاک مدارا در آن‌ها نیست. این در حالی است که افراد بزرگتر با درک این تفاوت‌ها و شکل‌گیری یک هویت اجتماعی و درونی شدن بسیاری از ارزش‌ها در فرآیند جامعه‌پذیری این تفاوت‌ها را درک می‌کنند و بنا به ارزش‌ها و اعتقادات

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

شکل گرفته نگرش متفاوتی نسبت به مدارای اجتماعی پیدا می کنند. در متغیر جنس نیز برخی تفاوت های شخصیتی، عاطفی و هیجانی در افراد جنس زن و مرد وجود دارد. این تفاوت ها و ویژگی های شخصیتی مرتبط با جنس مفهوم مدارا را برای هر کدام متفاوت می کند و در نتیجه در عمل نیز در میزان مدارای اجتماعی آن ها مؤثر است. هر چند انتظار مدارا از نقش جنسیتی زن با مفهوم سازگاری بیان درستی نیست اما به دلیل توانایی شخصیتی و روانشناختی بیشتر زنان برای مدارا این انتظار تا حدودی شکل می گیرد. در بحث سرمایه های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نیز جوامع با داشتن سرمایه بیشتر در هر بعدی احساس امنیت عمومی بیشتری دارند، کمتر با سایر جوامع درگیر شده، تمایل به ارتباط بیشتری با آن جوامع از سوی سایر اقوام و ملت ها وجود دارد و در نتیجه مدارا با سهولت بیشتری اتفاق می افتد. علاوه بر این هر کدام از این سرمایه ها ابزارهایی را برای جامعه ایجاد می کنند که باعث می شود راهبردهای متنوعی برای مدارا در دسترس داشته باشند. در حوزه، دین نیز وجود اعتقادات مشترک در سطح خرد و بودن آموزه های اخلاقی و رهنمودهای دینی باعث می شود روند تساهل و مدارا تحت تأثیر قرار گیرد. جوامع با دین مشترک وجهی دارند که حول محور آن قرار می گیرند و علاوه بر این، دستورات دینی در بسیاری موارد بر صلح، دوستی، مدارا، همزیستی و کمک به سایرین تأکید دارد.

با توجه به گستردگی موضوع مدارای اجتماعی و عوامل متعدد مؤثر بر آن، پیشنهاد می شود در مطالعه این عوامل تنوع و تکثر بیشتری مشاهده شود تا در پژوهش های بعدی، عوامل مغفول مانده در پژوهش های حاضر هم در ذخایر دانشی حوزه جامعه شناسی و فرهنگ جای خود را پیدا کنند. از سوی دیگر چون مدارای اجتماعی موضوعی چند وجهی و چندبعدی است، مطالعات میان رشته ای (فلسفه،

ادبیات، روانشناسی، علوم سیاسی و غیره) می‌تواند فرصت و امکان بیشتری را در جهت شناخت کامل‌تر عوامل مؤثر بر مدارا و ابعاد آن، برای پژوهشگران حوزه جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی فراهم کند.

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

منابع

- اسلامی، سعید؛ پولادی کمال، حسینی جو سید امیر (۱۴۰۱). تحلیل چارچوب‌های تساهل و مدارا در شاخص‌های فکری نو اندیشان دینی ایران و لیبرالیسم. ماهنامه علمی-پژوهشی جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال پنجم، شماره ۱۱، بهمن، صص ۱۳۶۴-۱۳۵۱.
- افشانی، علیرضا (۱۳۸۱)، بررسی چگونگی تساهل سیاسی در تشکلهای دانشجویی، **پایان نامه کارشناسی ارشد علوم اجتماعی**، دانشگاه علامه طباطبائی.
- افشانی، سید علیرضا؛ نجمه رام (۱۳۹۶) رابطه سرمایه اجتماعی با مدارای اجتماعی در میان جوانان شهر یزد، **مجله تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی**، شماره ۷۲/۴ بهار و تابستان ۱۳۹۶
- آقابزرگی، شیوا؛ نیازی، محسن (۱۴۰۰). فراتحلیل مطالعات رابطه سرمایه اجتماعی و مدارای اجتماعی در ایران. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، صص ۱-۲۶.
- بهشتی، سید صمد، مصطفی علیزاده، زهرا کنعانی (۱۳۹۸). «تبیین جامعه‌شناختی رابطه هوش فرهنگی و مدارای اجتماعی بین شهروندان شهر یاسوج، پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران»، سال هشتم، شماره پیاپی ۲۵، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۸ صص ۸۷-۱۰۶.
- بهشتی، سید صمد و رستگار، یاسر (۱۳۹۲) تبیین جامعه‌شناختی مدارای اجتماعی و ابعاد آن در بین اقوام ایرانی، **دوفصلنامه مسائل اجتماعی ایران**، شماره ۱۴، صص ۷-۳۶.
- بهیان، شاپور؛ بیاتی، پروانه؛ جهانبخش، اسماعیل، (۱۳۹۷) تبیین جامعه‌شناختی چالش‌ها و فرصت‌های مرتبط با مدارای اجتماعی شهروندان تهران «**بررسی مسائل اجتماعی ایران**»، دوره نهم، شماره دوم، پاییز و زمستان، صص ۱۷-۳۹.
- تیموری، فاطمه؛ مهناز فرهمند، ضیاء امیر محمدی (۱۳۹۷). حسن همجواری و همزیستی اجتماعی - اخلاقی مسلمانان با زردشتیان، **فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری**، سال سیزدهم، شماره ۳.
- حبیب پور، کرم و رضا صفری (۱۳۸۸) **راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی، تهران**: نشر لویه، متفکران.
- ذکایی، محمدسعید؛ ایمری مقدم محدثه (۱۴۰۰). برساخت اجتماعی مدارا در زندگی روزمره شهری. نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، سال سی و دوم، شماره پیاپی (۸۴)، شماره چهارم، زمستان، صص ۱-۲۴.

- رضوی، اشکان (۱۳۹۲). مداراگری یا تساهل چیست؟ *قابل دسترسی در* [h/ www. org. iran/ hambastegi](http://www.org.iran/hambastegi)
- زردموی اردکلو، شاپور، گلابی، فاطمه؛ محمد باقرعلیزاده اقدم، توکل آقایی هیر (۱۳۹۸)، بررسی رابطه بین سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی با مدارا در بین شهروندان (مطالعه شهروندان شهر مشهد، *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، سال شانزدهم، شماره ۲، پاییز و زمستان، شماره پیاپی ۳۴، صص ۳۸۸-۳۴۷.
- سادا ژاندرون (۱۳۷۸) *تساهل در تاریخ اندیشه غرب*، ترجمه عباس باقری، مجموعه مقالات، تهران: نی.
- سراج زاده، سید حسین؛ شریعتی مزینانی، سارا و سیروس صابر (۱۳۸۳). بررسی رابطه میزان دینداری و انواع آن با مدارای اجتماعی، *نشریه علوم اجتماعی* (۴).
- سهرابی، بابک؛ اعظمی حمید رضا، امیر، یزدانی (۱۳۹۰)، آسیب شناسی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مدیریت اسلامی با رویکرد فراترکیب، *چشم انداز مدیریت دولتی*. ۶: ۹-۲۴.
- سیاحی، ستاره (۱۳۹۵) نقش آموزش حقوق بشر در ارتقای مدارا برای گروه‌های فرهنگی و اجتماعی، *پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق بشر. دانشکده حقوق، دانشگاه علامه طباطبایی.*
- شریفی، سمیرا (۱۳۹۲) مطالعه و بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی نوین در تغییر رفتار زنان در ایران در یک دهه اخیر، *پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته مطالعات زنان، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.*
- صلاحی، ملک یحیی؛ داسه حاصل، توسلی رکن‌آبادی (۱۳۹۸). مدارای سیاسی - اجتماعی در ایران معاصر چشم‌اندازی نظری به آسیب شناسی مفهومی و انضمامی، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست و ششم، شماره ۹۷، بهار صص ۳۵۸-۳۸۰.
- عبدالمالکی، پروانه؛ یعقوب احمدی، و کیل احمدی، سعید گودرزی (۱۴۰۰). تبیین جامعه‌شناختی مدارا و ابعاد آن (مورد مطالعه: شهروندان هجده سال به بالای استان کرمانشاه) *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران* / دوره ۱۰، شماره ۲، تابستان: ۳۷۹-۴۰۸.
- عسگری، علی؛ شارع پور، محمود؛ (۱۳۸۸) گونه‌شناسی مدارا و سنجش آن در میان دانشجویان دانشکده‌های علوم اجتماعی دانشگاه تهران و علامه طباطبایی، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، شماره ۸، صص ۳۴-۱
- فتاحی، تورج (۱۳۹۲). « مدارای بین نسلی؛ تفاوت یا توافق (مطالعه موردی: کلانشهر اهواز). *دانش انتظامی*، ۵، ۱۱۸-۱۰۳.

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

- فیروز جایان، علی اصغر؛ نازنین فرزام (۱۳۹۹) سرمایه اجتماعی ومدارا نسبت به مجرمان، *فصلنامه علمی جامعه شناسی فرهنگ و هنر*، دوره دوم، شماره چهارم - زمستان صفحات ۱۳۰ - ۱۰۹.
- قادرزاده، امید و یوسف نصرالهی (۱۳۹۶)، مدارای اجتماعی در جوامع چندفرهنگی؛ مطالعه پیمایشی شهروندان میاندوآب، *مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*: شماره ۱: ۱-۱۰.
- قاسمی، وحید؛ وحیده جلائیان، محمد تقی ایمان (۱۳۹۵) تبیین جامعه شناختی رابطه اعتماد اجتماعی ومدارای اجتماعی مبتنی بر نظریه ساختار بندی گیدنز «*فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*»، دوره ۱۲، شماره ۴، تابستان ۹۷، صفحات ۳۲-۷.
- قربانی دهناری، احد (۱۴۰۰). *رواداری در تاریخ فرهنگی ایران*. تهران: افکار جدید.
- گلابی، فاطمه؛ محمد باقر عزیززاده اقدم، توکل آقا یاری هیر، شاپور زردموی اردکلو (۱۳۹۹)، بررسی رابطه سرمایه اقتصادی با سازه مدارا در بین شهروندان شهر مشهد، *دو فصلنامه جامعه شناسی اقتصادی و توسعه*، سال دهم، پاییز وزمستان، صفحات ۶۴-۲۷.
- گلابی، فاطمه و رضایی، اکرم (۱۳۹۲) بررسی تأثیر مشارکت اجتماعی بر مدارای اجتماعی در بین دانشجویان، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، دوره دوم، شماره .
- گلشاهی، کریم (۱۳۷۷). *مقدمه کتاب نامه های در باب تساهل*، تهران: نشر نی، چاپ اول.
- لاک، جان (۱۳۷۷). *نامه ای در باب تساهل*، ترجمه شیرزاد گلشاهی کریم، تهران، نشر نی، چاپ اول.
- مرتضوی امامی زواره، سید علی؛ امیر محمد حاجی یوسفی (۱۳۹۹) بررسی رابطه بین میزان اعتماد در سرمایه اجتماعی با میزان مدارای اجتماعی و ملی (مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی عالی دانشگاه تهران)، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، سال شانزدهم، شماره نخست، زمستان، صص ۱۹۰-۱۶۵.
- مؤمنی، مریم؛ محمد تقی ایمان، ماهرخ رجبی (۱۳۹۴)، بررسی جامعه شناختی رابطه الگوهای دینداری با انواع مدارای اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه شیراز، *فرهنگ در دانشگاه اسلامی* 20، سال ششم، شماره سوم / پاییز.
- نجفی، سمیه (۱۳۹۶). تفکر انتقادی و ارتباط آن با مدارای اجتماعی در دانشجویان. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته روانشناسی تربیتی. دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- نقی زاده، رضا؛ شعبان، الهی، منوچهر منطقی؛ سید سپهر قاضی نوری (۱۳۹۳) «فراترکیب مدل های نو آوری منطقه ای؛ مروری بر سال های ۱۹۹۰-۲۰۱۳» *مدیریت نو آوری* (۳) ۴: ۲۵-۵۶.

- نیکخواه، هدایت‌الله؛ زهرا ولی پور، پرنیان سرافراز، سیده زینب آهوقلندری (۱۳۹۹) تعیین‌کننده‌های اجتماعی مدارای اجتماعی در شهر بندر عباس، *فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی*، سال بیستم، پاییز، شماره ۷۸.
- والی زاده، مسعود؛ حسین زاده، علی حسین؛ محسن زالی زاده (۱۳۹۳). بررسی جامعه‌شناختی ابعاد مدارای اجتماعی با تأکید بر ویژگی‌های شخصیتی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)، *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال ۲۶، سال بیست و ششم، شماره پیاپی (۶۰) شماره چهارم، زمستان ۱۴۹-۱۶۴.
- هابرماس، یورگن (۱۳۷۹). *کنش ارتباطی بدیل خشونت*، ترجمه: ابراهیم سلطانی، مجله کیان، ش ۴۵، صص ۱۵۷-۱۵۹.

Beck, Cheryl Tatano. (2002) "Postpartum depression: A metasynthesis." *Qualitative Health Research*, 12(4): 453-472.

Colesante, R. J. (1997). Narrative and Propositional Approaches to Promoting Moral and Political Tolerance (*Doctoral dissertation, University at Albany, Department of Educational Psychology and Statistics*).

Malihah, E., & Fitriyasi, S. (2023, December). Strengthening Social Tolerance Among Moi Indigenous People. *In 2nd Annual Conference of Islamic Education 2023* (ACIE 2023) (pp. 142-147). Atlantis Press.

Velthuis, E., Verkuyten, M., & Smeekes, A. (2021). The different faces of social tolerance: Conceptualizing and measuring respect and coexistence tolerance. *Social Indicators Research*, 158(3), 1105-1125.

volhardt, J. Miggacheva, K. & Tropp, L. (2008). *Social cohesion and tolerance for group difference, Handbook on building culture of peace*

Bench, S.; Day, T. (2010). "The user experience of critical care discharges: a meta-synthesis studies of qualitative research". *International Journal of Nursing Studies*. 47 (4): 487-499.

Goldschmidt, V. (1974). Social Tolerance and Frustration. *International Journal of Sociology*, 3(3-4), 147-163.

Phelps, E. W. (2004). White students' attitudes towards Asian-American students at the University of Washington: *A study of social tolerance and cosmopolitanism (Doctoral dissertation, New York University)*.

Verkuyten, M., & Killen, M. (2021). Tolerance, dissenting beliefs, and cultural diversity. *Child Development Perspectives*, 15(1), 51-56

Wijayanti, T., & Kurniawan, M. A. (2023, August). Strengthening the Character of Tolerance Through Habituation of Kindness as an Effort to Anticipate Conflicts in

.... مطالعه عوامل مؤثر بر رواداری اجتماعی با رویکرد فراترکیب

Multicultural Communities in Tempur Village, Jepara Regency. *In 4th Annual Civic Education Conference (ACEC 2022)* (pp. 668-678). Atlantis Press.